

itd.) in v postmodernističnem romanu, in le enkrat samkrat smrti: v romanih 19. in 20. stoletja.

Jola Škulj

VPRAŠANJE ZGODOVINSKOSTI IN STIČIŠČA Z BAHTINOM

Zaradi izrečenih izjav, da Pirjevec s svojim delom v okviru literarne vede neke po letu 1964 opušta raziskovalni interes za literarno-zgodovinsko problematiko, se zdi potrebno opozoriti na drugačen pogled in stališča, ki naj razkrijejo, da je Pirjevčev interes za zgodovinsko dimenzijo ves čas v samem središču vsega njegovega (samo)spraševanja o literaturi oziroma o umetnosti. Vprašanje o literaturi je Pirjevec vedno povezoval z vprašljivostjo samih umetnostnih, torej tudi literarnih znanosti, predvsem pa z aktualnim stanjem literarne vede, njenih metodoloških osnov in rezultatov na Slovenskem. Stanje v literarni vedi je v bistvu nasilje nad literaturo, kot je to deklarativno označeval, zato je smisel resnične literarne znanosti istočasno prepoznaval predvsem v tem, da ta hkrati razbija oklepe, ki jih sama gradi okrog poezije in življenja. Umetnostna znanost je zanj hkrati spodnašanje same sebe, to pa je, kot je poudarjal, nujno zato, da bi umetnost sploh lahko obstajala. Vprašanje o predmetu raziskovanja in konstantno postavljanje samovprašljivosti raziskovanja je vezano pri Pirjevcu na prepričanje o historični določenosti ne le predmetov raziskovanja, ampak tudi samega odpiranja vprašanj. Že to stališče, oprto na Heideggra, jasno priča, da zgodovinskost ostaja v središču Pirjevčevega interesa na izrazito ekspliciten način. Prav takšna osredinjenost na zgodovinskost - in tega se je tudi sam zavedal - je apriorno usmerjala njegov raziskovalni interes k vprašanju romana. Ko je pojasnjeval, zakaj se je od Goldmannovih pogledov na izhodišča te pripovedne forme moral ozreti nazaj k Lukácsu, je opozoril tudi na tezo Michela Zérafaja v *Roman et société* (Pariz 1971), da je bistvena lastnost romana v tem, da se v njem uveljavlja ne le socialnost človeka, ampak njegova zgodovinskost, pri tem pa podčrtal, da se zdi, da tega druge zvrsti nimajo, zaradi česar naj bi bil tudi njegov raziskovalni interes apriorno usmerjen na roman. Prav zaradi stališča o romanu kot zvrsti, ki je možna šele s tistim trenutkom v zgodovini evropske literature, ko je v človeku navzoča zavest o zgodovinskosti, se je tudi pri Pirjevcu morala vzpostaviti navezava na Bahtinove poglede na roman, čeprav so se ti pogledi v določenem smislu gibali v povsem drugih koordinatah kakor Pirjevčevi.

Pirjevčevo odprto razmerje do Bahtina verjetno ni izhajalo iz dejstva, da je bil v središče literarno-raziskovalnega interesa obeh avtorjev postavljen prav roman kot specifična historična forma, pač pa je to afiniteto očitno morala globlje določati problematika, ki jo odpira ta forma na zgodovinski ravni in ki je hkrati takšna, da na "usodnejši" način (kot je to rad imenoval Pirjevec) zaznamuje in opredeljuje tudi estetsko skušnjo sodobnega dogajanja literature. Kakor Bahtina je tudi Pirjevca zanimal (1) problem bistva romana in (2) problem konkretnega bivanja ali dogajanja romana, tj. historične okoliščine za eksistenco te pojavne oblike umetnosti. Toda obstaja še ena raven afinitete, ki jo je Pirjevec tudi sam nakazal, tj. nova usmerjenost literarne vede glede razumevanja bistva literature oziroma umetnosti, kakršno je impliciralo

tudi Bahtinovo raziskovalno delo (prim. Pirjevčeva predavanja iz strukturalne poetike 1973/74).

V predavanjih z naslovom "Estetika literature: Ustroj in razvoj evropskega romana" (1972/73) Pirjavec Bahtina še ni omenjal, čeprav se je tisto leto sistematično skliceval na vrsto stališč (in imen) ruskega formalizma in strukturalizma. Pač pa ga je omenjal po letu 1973 v uvodu v *Don Kihota* v zbirki *Sto romanov*, v predavanjih o strukturalni poetiki, predvsem pa v posebnem seminarju, v katerem je nameraval soočiti Bahtinove teoretske poglede na roman s svojo teorijo, formulirano ob Cervantesovem romanu. Število teh seminarjev je bilo skrženo na komaj nekaj ur, vendar pa je takšno soočenje stališč opravil, opozoril pri tem na nekatere identične ravni svojega in Bahtinovega gledanja na roman, izrekel pa tudi nekaj kritičnih pripomb, kot npr., da Bahtin z inferiornostjo obravnava epski svet, kakor da ne bi poznal zgodovinske komponente. Ta sklicevanja na Bahtina grejo v čas, preden sta izšli knjigi *Voprosy literatury i estetiki* (Moskva 1975) in *Estetika slovesnega tvorčestva* (1979), ki sta v sintetični obliki predstavili v različnih časovnih obdobjih nastale in objavljene, pa tudi neobjavljene spise, pravzaprav pa omogočili bolj ustrezen in konsistenten pogled v avtorjevo precej fragmentarno formuliranje stališč. Pirjavec se je v svojem soočenju z Bahtinovimi izpeljavami skliceval predvsem na deli *Problemy poetiki Dostojevskogo* (Moskva 1963), ne da bi omenjal, da je to druga popravljena izdaja in da je delo prvič izšlo 1929, in na *Tvorčestvo François Rabelais* (Moskva 1965). Poznal je še razpravi *Epos i roman* (iz revije *Voprosy literatury* 1970) in v srbohrvaškem prevodu *Reč u poeziji i reč u prozi* (objavljeno v Trečem programu Radia Beograd, jesen 1972), ki sta 1975 izšli v knjigi. Opozarjal je še na J. Kristevo, ki je Bahtina povzemala v poglavju *Le mot, le dialogue et le roman* v knjigi *Semeiotike* (Pariz 1969) in v delu *Le texte du roman* (Haag - Pariz 1970), in pa na spis Davida Haymana *Au-delà de Bakhtine* v reviji *Poétique* 1973, št. 13 (prim. uvod k Cervantesu, str. 25). To pomeni, da Pirjavec ni mogel biti razviden celoten sklop Bahtinovitih razprav o romanu, ki so izšle zbrane v knjigi 1975 in ki v svoji komplementarnosti kljub njegovemu izrazito fragmentarnemu stilu predstavljajo avtorjeve teoretske poglede na to vprašanje dosti bolj pregledno in celovito. Prav tako Pirjavec ni upošteval dela *Marksizem in filozofija jezika* (1929), ki je izšlo pod imenom Vološinova in je ključnega pomena za Bahtinova metodološka stališča, za razumevanje vprašanja znaka ter izjavnih form, katerih ena je tudi roman, predvsem pa je važno za pojem dialoga in dialoškosti. Ker velja to delo za ostro polemiko s saussurovskimi stališči, ki so odmevala v strukturalizmu - o njem pa je Pirjavec predaval v istem študijskem letu - je seveda tisti čas branje Bahtinovitih izpeljav o bistvu romaneskne izjave lahko predstavljalo nemalo zadreg pa tudi nesporazumov.

V eksplicitni obliki se Pirjavec k Bahtinu ni vrnil niti v uvodu k romanu *Robbe-Grilleta Videc* (1974) niti v uvodu k romanu *Bratje Karamazovi* (1976), pa čeprav bi ob Dostojevskem pričakovali tesnejše soočenje, to pa se je očitno moralo zgoditi zato, ker so ga zaposlovale njegove lastne, povsem samosvoje izpeljave. Bahtinova stališča so tu samo posredno navzoča v Pirjevčevi izjavi, da "namreč celote ni" (prim. uvod v *Vidca*, str. 68).

Vendar pa je mogoče kljub skromnemu številu izpričanih mest, kjer Pirjavec omenja Bahtina, opozoriti, da obstaja vrsta konvergentnih stališč o romanu pri obeh avtorjih.

1) Oba razumeta roman kot pesništvo, vendar pa obema pomeni roman umetniško nekaj višjega glede na liriko. Po Bahtinu je beseda v

poeziji preiskava možnosti izrekanja stvari, medtem ko beseda v romanu upošteva tudi različne poglede na izrekanje tega predmeta, tj. dialogizira poglede na predmet oziroma različnost njegovega izrekanja. S tem v zvezi je tudi (samo)kritičnost romaneskne zvrsti, kar trdita tako Pirjevec kot Bahtin.

2) Oba poznata stališča o de(kon)strukcijski naravi romaneskne zvrsti. Pirjevec na to opozarja v izjavi, da roman uprizarja problematičnost resnice kot identitetne strukture biti in bistva, Bahtin pa v izpeljavah o romanu kot "demokratični" zvrsti, ki problematizira sleherni hierarhičnost razmerij.

3) Stičišča med Bahtinom in Pirjevcem so tudi v izjavah, da je roman kot spoznavanje, tj. kot forma nevedenja, možen šele v določenem zgodovinskem trenutku, tj. v času "zgodovinskega obrata" ali "zgodovinske inverzije" (Bahtin), oziroma v času zasnutka človeka kot animal rationale, zametkov znanosti in začetka gnoseološke estetske orientacije (Pirjevec).

4) Konvergirajo tudi izpeljave o eksistencialnem pomenu umetnosti in poudarki o romanu kot formi, ki je samopremislek človekovega obstajanja, smisla eksistence.

5) Stičišča je mogoče ugledati tudi v ključnih pojmih za estetskost romana, ontološki diferenci (Pirjevec) in dialogu (Bahtin), skozi katera vsak na svoj način izpeljujeta vprašanje o eksistencialnem pomenu lepega.

Tomo Virk **PIRJEVČEVI NASTAVKI** **ZA TEORILJO SLOVENSKEGA ROMANA**

Dušan Pirjevec je pričel na oddelku za primerjalno književnost ljubljanske Filozofske fakultete predavati o slovenskem romanu leta 1969 in ciklus predavanj z naslovom "Slovenski roman in Evropa" je tekkel skozi več let¹. V njem so bile obravnavane številne teme, ki jih poznamo iz objavljenih Pirjevčevih spisov: v prvi vrsti seveda iz uvodnih študij v zbirko *Sto romanov*, vendar tudi iz drugih tekstov, npr. iz spisov *Vprašanje naroda*², *Znanost o umetnosti*³, *O humanizmu in nehumanizmu v literaturi*⁴ itd. Ob resnosti in temeljitosti, s katero se je Pirjevec posvetil problemu, pa je vendarle nekoliko presenetljivo, da je bilo o samem slovenskem romanu izpod njegovega peresa pravzaprav zelo malo objavljenega⁵; od spisov, ki bi se eksplicitno nanašali na globljo, načelno problematiko slovenskega romana, pravzaprav samo eden, pa še ta zasnovanih tez ne izpelje do povsem jasne eksplikacije: namreč razprava *Pri izvirih slovenskega romana*⁶, ki obravnava problematiko Jurčičevega *Deselega brata* kot prvega slovenskega romana v luči Levstikove odklonilne kritike. To dejstvo je seveda precej nenavadno; tembolj zato, ker je bil roman, kot je znano, tako rekoč Pirjevčeva specialnost. Zakaj je ob množici študij, ki govorijo o tradicionalnem evropskem romanu, tako malo pisal o slovenski problematiki romana, verjetno ne bo do kraja pojasnjeno vse dotlej, dokler ne bo pregledano in objavljeno vse, kar je predaval na to temo. Seveda pa je o Pirjevčevem razumevanju slovenskega romana vendarle možno razpravljati že pred tem. Najprej na podlagi njegovih pogledov na evropski roman, kot jih je razvijal v svojih znamenitih študijah, drugič pa na podlagi tistih drobcev, ki jih je vendarle objavil. V tem tekstu bi se omejil na drugo možnost,